

1 Aluksi oli valta

Ollessani pieni tyttö äitini joutui joskus suuttumaan minulle. Eräällä kerralla olin huokaissut ja sanonut: ”Olisinpa pian aikuinen, että saisin suuttua omille lapsilleni.”

Eräs poika ihmetteli, miksi hänen isänsä ei osta kaikkia kaupan tikkareita, vaikka voisi niin tehdä.

Kukapa lapsi ei olisi tajunnut, että aikuisilla on enemmän valtaa! Lapsena en vain ymmärtänyt, että aikuisena kaikki vallankäyttö ei olekaan mukavaa, helppoa ja yksinkertaista.

Tämä kirja pureutuu vallasta kumpuaviin kysymyksiin: Millaista on aikuisten vallankäyttö lapsiin? Millaista on lasten valta aikuisiin? Onko vallankäytössä ja valtasuhteissa sellaisia säännönmukaisuuksia, joista meidän on syytä olla tietoisia? Ja tärkein on tietenkin kysymys hyvästä vallankäytöstä: miten me aikuiset voisimme käyttää valtaa lapsiin mahdollisimman viisaalla tavalla?

On virheellistä luulla, että aikuisten käyttämä valta vahingoittaa aina lapsia. Tällaisen näkemyksen mukaan valta on nollasummapeli, jossa aikuisella oleva valta on aina lapselta pois. Mutta valta ei ole aina sortavaa tai negatiivista. Toisaalta se ei ole läheskään aina hyvää tai positiivistakaan. Millä tavalla voisin käyttää valtaani lasta tukien? Juuri tähän teemaan kirjassa perehdytään.

Kasvoin suuren, seitsemänlapsisen perheen esikoisena. Kiinnostukseni kasvatukseen ja laajemminkin ihmisyyteen näyttäytyi jo alle kouluikäisenä hyvin vahvasti. Kiinnitin huomiota paitsi oman perheeni valtasuhteisiin ja kasvatuskäytäntöihin myös meillä vierailleiden lukuisten ystävä- ja sukulaisperheiden kasvatustapoihin ja -asenteisiin.

Tuntui luontevalta ja innostavalta lähteä opiskelemaan kasvatustieteitä ja teologiaa. Sain sydämeni kyllyydestä perehtyä kasvatukseen, etiikkaan ja ihmissyyteen. Löysin omaksi tutkimusaiheekseni vanhempien ja lasten väliset valtasuhteet, josta tein ensin pro gradu -työn (Parikka 2000) ja sitten väitöskirjan Valta kotikasvatuksessa (Gjerstad 2009). Sen jälkeen aloin laajentaa valtasuhteiden tarkastelua yleisesti kaikkiin aikuisten ja lasten välisiin valtasuhteisiin sekä myös työelämässä ilmeneviin valtakuvioihin.

Tämä kirja käsittelee aikuisten ja lasten välisiä valtasuhteita. On hämmästyttävää, miten vähän niistä puhutaan suoraan, vaikka ne vaikuttavat koko ajan aikuisten ja lasten vuorovaikutukseen, erilaisiin käytäntöihin, yhdessäolon tapoihin ja jopa arvoihin ja asenteisiin. Yksi syy hiljaisuuteen voi olla aiheen osittainen tabuluonne: Omasta vallankäytöstä puhuminen voi tuntua hankalalta, vaivaannuttavalta ja jotenkin väärältä. Jos puhun vallasta, luulevatko ympärilläni olevat ihmiset, että olen jotenkin vallanhaluinen?

Valta on myös ilmiö, josta on vaikea saada kunnollista otetta. Mitä vallalla oikein tarkoitetaan? Osa aikuisista haluaa kieltää vallan olemassaolon kokonaan ja pyrkii vallasta vapaaseen vuorovaikutukseen lasten kanssa. Tämä ei ole kuitenkaan mahdollista vaan johtaa piilotettuun vallankäyttöön, joka on yleensä avointa vallankäyttöä tuhoisampaa.

Kaikki aikuisten ja lasten välinen vuorovaikutus ei ole kasvatusta, mutta suuri osa on. Osittain kasvatustieteilijätaustani vuoksi kasvatuksellinen näkemys tulee kirjassa vahvasti esille. Valtaa on kuitenkin tutkittu pääasiassa muiden tieteenalojen kuin kasvatustieteiden piirissä. Valtakysymysten tarkastelu kasvatuksessa ja laajemminkin aikuisten ja lasten välisessä vuorovaikutuksessa johdattaa meidät pohtimaan näitä kysymyksiä huomattavasti perinteistä kasvatukseen liittyvää keskustelua laajemmin ja monipuolisemmin. Toivon, että tämä kirja onnistuu tarjoamaan raikkaan näkökulman näihin kysymyksiin.

Katsotaanpa ensin lyhyesti, mitkä ovat kasvatuksen ydinkysymyksiä. Tuukka Tomperi (2008, 10–11) on tiivistänyt ne hyvin seuraavasti:

Miksi kasvatetaan?

- Kasvatuksen eettinen oikeutus ja perustelut

Mihin kasvatetaan?

- Kasvatustavoitteet ja -päämäärät

Miten kasvatetaan?

- Hyväksyttävät kasvatusmenetelmät

Keitä kasvatetaan?

- Ihmiskäsitykset kasvatuksen taustalla

Kuka kasvattaa?

- Kasvatuksellisen auktoriteetin oikeuttaminen

Jos sovellamme Tomperin yllä olevaa luokitusta valtaan ja vallankäyttöön, saamme seuraavan listauksen:

Miksi käytän valtaa?

- Vallankäyttöni eettinen oikeutus ja perustelut

Mihin pyrin vallankäytölläni?

- Vallankäyttöni tavoitteet ja päämäärät

Miten käytän valtaa?

- Hyväksyttävät menetelmät ja tavat vallankäytössäni

Keihin käytän valtaa?

- Ihmiskäsitykset vallankäyttöni taustalla

Kuka käyttää valtaa?

- Vallankäyttäjän rooliini liittyvän auktoriteetin oikeuttaminen

Näihin kysymyksiin pureudutaan tässä kirjassa. Kirja ei ole yleinen kasvatusta- tai asiantuntijaopas eikä myöskään kaikenkattava aikuisten ja lasten välisen suhteiden teos. Näkökulmana ja teemana on pikemminkin yksi erityisen keskeinen aikuisten ja lasten välisiä suhteita määrittävä ilmiö – valta. Tarkastelutapa on koko ajan vallan kautta värittyä.

En myöskään käsittele systemaattisesti kaikkia valtaan liittyviä ilmiöitä. Niin mielenkiintoista kuin esimerkiksi aikuisten keskinäisten valtasuhteiden käsittely olisikin, joudun jättämään sen käsittelyn tässä hyvin lyhyeksi samoin kuin lasten keskinäisten valtasuhteiden käsittelyn. Erityisesti yhteiskunnallisen ja rakenteellisen tason ilmiöt jäävät hyvin ohuesti käsitellyiksi. Keskiössä on aikuisen ja lapsen välinen suhde, yksilön ja pienyhteisöjen näkökulma.

Kirja rajautuu lisäksi käsittelemään vallan ilmiöitä pääasiassa Suomessa ja niin sanottujen tavallisten aikuisten ja lasten välisissä valtasuhteissa. Tämä ei ole arvottava valinta tai näkökulma, vaan yksinkertaisesti en ole erityispedago-

giikan tai erityislasten asiantuntija. Kirjan ulkopuolelle jäävät myös esimerkiksi päihde- ja mielenterveysongelmat. Näistä rajauksista huolimatta uskon, että myös erityislasten opettajat, vanhemmat ja ohjaajat voivat löytää kirjasta jotakin omaan vuorovaikutukseensa lasten kanssa.

Näkemykseeni lapsesta ovat vaikuttaneet vahvasti sekä kasvatustieteellinen ja psykologinen että filosofinen ja eettinen traditio ja tutkimus. Sosiologinen näkökulma jää huomattavasti vähemmälle, vaikka katson senkin olevan hyvinkin järkevä näkökulma. En ole kuitenkaan sen alan asiantuntija, joten jätän suosiolla siihen liittyvät näkökulmat muiden esiin nostettaviksi.

Tämä kirja on tarkoitettu jokaiselle lasten kanssa toimivalle aikuiselle. Se on suunnattu erityisesti lasten ja nuorten kanssa toimiville ammattilaisille, kuten opettajille, sosiaalityöntekijöille ja harrastustoiminnan ohjaajille, sekä lasten kanssa eläville ihmisille, kuten vanhemmille. Kirjaa voi kuitenkin lukea kuka tahansa aihepiiristä kiinnostunut. Olin itse lapsena ja nuorena niin kiinnostunut ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja kasvatukseen liittyvistä asioista, että olisin todennäköisesti lukenut silloin itsekin tällaista kirjaa. Jos löydät lapsesi tai nuoresi selaamasta tätä kirjaa, sinulle on tarjoutunut tuhannen taalan paikka keskustella yhdessä näistä aiheista.

Kirja on tarkoituksella helppolukuinen ja konkreettinen, mutta silti linjassa aiheesta tehdyn tieteellisen tutkimuksen kanssa. Kirja on myös kantaa ottava, mutta olen pyrkinyt erottamaan tekstissä tutkimuskirjallisuusviittaukset omista näkemyksistäni. Näin voit itse paremmin arvioida erilaisten näkemysten voimaa ja myös halutessasi tutustua tarkemmin kyseisiin tutkimuksiin. Kirja hyödyntää sekä itse tekemääni että muiden tekemää tutkimusta, omia ja muiden ihmisten kokemuksia ja havaintoja sekä mediasisältöjä.

Viittaan väitöskirjaani varten haastattelemieni vanhempien ja nuorten haastatteluihin melko usein. En ole kuitenkaan merkinnyt niitä joka kerta erikseen lähdeviiteillä, vaan yhteys käy ilmi tekstistä esimerkiksi viittauksilla ”haastattelemani poika”, ”eräs äiti” tai ”muuan isä”. Tällöin kyseessä on aina joku väitöskirjaani varten haastattelemani ihminen. Muut tekstissä ilmenevät havainnollistavat esimerkit pohjautuvat lähes poikkeuksetta tosielämään, mutta olen joissakin tapauksissa muokannut esimerkkejä muun muassa tunnistettavuuden estämiseksi.

Tätä kirjaa varten olen haastatellut Anna Kaisa ja Jari Siltasta – kokenutta opettajapariskuntaa ja kahdeksan lapsen vanhempia Salosta. Anna Kaisa on luokanopettaja, joka on opettanut myös erityisluokilla. Lisäksi hän on ohjan-

nut lapsiryhmiä koko ikänsä muun muassa kuvataiteiden, teatterin ja luovan ilmaisun aloilla. Jari on matematiikan opettaja, jonka opettajuus on ulottunut ala-asteen erityisopettajasta yläasteeseen ja lukioon ja edelleen ammattiopistoon, jossa hän toimii tällä hetkellä matematiikan opettajana. Siltasilla on kahdeksan lasta ikähaitarilla 6–17 vuotta. Kirjaa varten haastattelin perheen kolmea lasta: 15-vuotiasta Siiriä, 11-vuotiasta Saulia ja 10-vuotiasta Senniä. Siltaset esiintyvät tekstissä omilla nimillään.

Kirjan ilmestymiskeväänä 2015 omat lapsemme ovat 8- ja 2-vuotiaat. Äitiytteni tuo myös oman lisänsä kirjan sisältöön, vaikka ei olekaan pääosassa aiheen käsittelyssä. Olen saanut esikoispojaltamme luvan käyttää hänestä kertovia esimerkkejä kirjassani, mutta omasta toivomuksestaan hän ei esiinny kirjassa omalla nimellään. Kuopustyttömme sen sijaan on vielä niin pieni, että hän ainoastaan vilahtaa ohimennen tekstissä.

Et varmastikaan ole kaikesta kirjoittamastani samaa mieltä, eikä sinun tarvitsekaan olla. Kirja on onnistunut, jos saat uutta ajateltavaa ja toivottavasti myös sovellettavaa elämääsi lasten kanssa. Joskus on käynyt niin, että aikuisen valtaa kovasti korostavat ovat tulkinneet sanomani aikuislähtöiseksi ja lasten oikeuksia korostavat lapsilähtöiseksi. Jos maltat tutustua kirjaan, huomaat, että kumpikin tulkinta on yksipuolinen. Valta aikuisten ja lasten välisissä suhteissa on parhaimmillaan sellaista, että se rikkoo turhauttavan aikuis-lapsilähtöisvääntelyn, ja tuo keskusteluun paljon syvempiä teemoja ja näkökulmia. Erityisesti olen halunnut nostaa esiin manipulatiivisen vallankäytön sekä illuusion arvo- ja valtavapaasta vuorovaikutuksesta – teemoista, jotka ovat mielestäni olleet liian vähän esillä.

Jos kasvatusta kritisoidaan, syy on lähes aina kasvatuksen sisältämä valta. Valtaa ja kasvatusta yhdistää myös niiden vaikea määriteltävyys. Tässä kirjassakaan en pysty täysin määrittelemään valtaa tai kasvatusta, eikä se haittaa. Sekä valta että kasvatusta ovat niin sanottuja ohjelmajulistuksellisia sanoja, joita käytetään myös vaikuttamisen välikappaleina (Ikonen 2000, 123–124). Siksi ne herättävät myös niin paljon kiinnostusta ja intohimoja! Mutta kasvatukseen, toisin kuin valtaan, sisältyy oletus toisen ihmisen hyvästä tai hyvän elämän päämäärästä. Tämän vuoksi aikuisen ja lapsen valtaa ei voida koskaan käsitellä vain välineellisenä tai strategisena kysymyksenä, vaan siinä on aina kyse vahvasti arvoista, ihmisyydestä, identiteeteistä ja hyvästä tai pahasta elämästä.

Olen saanut tämän kirjan kirjoittamiseen apurahan Suomen Tietokirjailijat ry:ltä, jolle esitän lämpimimmät kiitokseni!